

Key words: jazz, piano, improvisation, creativity style, minimalist logic, virtuosity, anti virtuosity, texture.

УДК 784 : 37.013 : 78.07

Марина Чиженко

УНІВЕРСАЛІЗМ ОСОБИСТОСТІ Л. Г. ЦУРКАН

Я вообще не верю в одну-единственную
силу таланта, без упорной работы.
Выдохнется без неё самый
большой талант, как заглохнет в пустыне
родник, пробивая себе дороги через пески...
Ф. И. Шаляпин

Ім'я Цуркан Людмили Георгіївни, заслуженого діяча мистецтв України, професора, завідувачки кафедри сольного співу Харківського Національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського відомо в Україні та за кордоном. На сучасному етапі серед сузір'я майстрів вітчизняної вокальної педагогіки вона займає одне з провідних місць.

Метою пропонованої статті є визначення творчих принципів діяльності Л. Г. Цуркан як видатного представника української вокальної школи другої половини ХХ – початку ХХІ століть.

Л. Г. Цуркан закінчила Одеську державну консерваторію ім. А. В. Нежданової – клас народної артистки України, професора О. М. Благовідової. Завдяки спадкоємності педагогічних принципів, що перейшли в методику викладання Людмили Георгіївни, вона сьогодні увиразнює кращі традиції вітчизняної вокальної школи.

Виконавська діяльність Л. Цуркан, лауреата Всеукраїнського конкурсу вокалістів (Київ, 1959) охоплює понад тридцять оперних партій, створених на сценах оперних театрів Одеси та Харкова. Серед її найкращих образів фахівці називають такі шедеври світової класики, як: Тетяна («Євгеній Онегін») та Іоланта («Іоланта») П. І. Чайковського; Дездемона («Отелло»), Леонора («Трубадур») Дж. Верді,

Маргарита («Фауст» Ш. Гуно); Мікаела («Кармен» Ж. Бізе), Тамара («Демон» А. Рубінштейна), Мімі («Богема», Чіо-Чіо-Сан («Мадам Баттерфляй»), Манон Леско («Манон Леско») Дж. Пуччіні, Наталка («Наталка-Полтавка» і Марильця («Тарас Бульба») М. Лисенка, Оксана («Запорожець за Дунаєм») С. Гулака-Артемівського.

Вона багато гастролювала у містах України, Росії, Угорщини, Болгарії. У гастрольних виставах її партнерами були славнозвісні співаки: Ірина Архіпова, Зінаїда Паллі, Володимир Атлантов, Зіновій Бабій, Дімітр Узунов, Юрій Мазурок, Олександр Огнівцев. На рідній сцені її партнерами були видатні майстри Микола Манойло і Нонна Суржина. У концертній діяльності Людмила Георгіївна пропагувала твори українських та зарубіжних композиторів, що рідко виконуються.

Свій багатий виконавський досвід Л. Г. Цуркан вдало втілює у педагогічній діяльності, виявляючи високу музичну культуру, творчу енергію, постійний пошук, самовідданість творчості. Клас сольного співу професора Л. Г. Цуркан закінчило 55 випускників. Її вихованці одержують перемоги на найпрестижніших міжнародних конкурсах вокалістів, працюють, гастролюють в Росії, Італії, Іспанії, Франції, Німеччині, Японії, Канаді. На міжнародних та національних конкурсах вокалістів вихованці професора Л. Г. Цуркан 44 рази одержували перемоги, в тому числі на міжнародних конкурсах ім. П. І. Чайковського (Москва); ім. Пласідо Домінго (Квебек, Канада); ім. Марії Каллас (Італія); ім. Олени Образцової (Санкт-Петербург); ім. Бориса Гмирі (Київ); ім. М. Лисенка (Київ); ім. Франсіско Віньяса (Барселона, Іспанія); ім. А. Дворжака (Карлові Вари); ім. Зари Долуханової (Калінінград); ім. Івана Алчевського (Харків); ім. Антоніни Нежданової (Одеса); ім. Анатолія Солов'яненка (Донецьк); ім. Івана Паторжинського (Луганськ).

Професор Л. Г. Цуркан успішно поєднує творчу роботу з адміністративною діяльністю: у 1990–2000 роки вона плідно працювала деканом вокально-хорового факультету, а з 2002 р. є завідувачем кафедри сольного співу Харківського Національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського. Про значні досягнення свідчить велика кількість талановитих випускників, що стали лауреатами авторитетних міжнародних конкурсів, прикрасили провідні оперні сцени України, Росії, Італії, Німеччини, Франції, Австрії, Англії.

Серед її випускників – багато зоряних імен. Однією з «перших ластівок» вокальної школи Л. Г. Цуркан став **Попов Валерій** який, працюючи солістом оперних театрів Праги і Брно, прославив її ім'я. Ще у 1998 р. він став лауреатом міжнародного конкурсу вокалістів «Бельведер» (Відень). **Пастер Максим** – соліст Большого театру Росії (Москва); лауреат «Гран прі», І премії 5-ти міжнародних конкурсів. У 2007 році на міжнародному конкурсі ім. П. І. Чайковського одержав ІІІ премію та «Приз за краще виконання твору Чайковського», «Приз кращому тенору конкурсу» – фонд І. С. Козловського, грант М. Ростроповича.

Крамарева Оксана – солістка Національної опери України (Київ); лауреат І премій Міжнародних конкурсів ім. Олени Образцової, ім. Анатолія Солов'яненка. На міжнародному конкурсі ім. Пласідо Домінго (Канада, Квебек) одержала ІІ премію та «Приз глядацьких симпатій». Дипломант Міжнародного конкурсу Франсіско Вільяса (Барселона). У 2011 році одержала Державну премію ім. Тараса Шевченка. **Чубарева Ольга** – заслужена артистка України, солістка Національної філармонії України (Київ), лауреат 2-х всеукраїнських конкурсів вокалістів, дипломант всесоюзного конкурсу ім. М. Глінки. **Журавель Ольга** – солістка оперних театрів Італії (за контрактами), лауреат 4-х міжнародних конкурсів вокалістів в Італії, призер конкурсу ім. Марії Каллас. **Гомон Сергій** – заслужений артист України, соліст Дніпропетровського оперного театру, лауреат всеукраїнського конкурсу вокалістів ім. М. Лисенка (Київ). **Жанна Німенська** – солістка Харківського національного театру опери та балету, лауреат міжнародних конкурсів ім. М. Лисенка, ім. І. Алчевського, ім. І. Паторжинського, дипломант міжнародного конкурсу ім. Франсіско Вільяса (Барселона). **Лі Сяо Лун** та **Чжан Юй** – лауреати І премій міжнародного конкурсу «Алчевський дебют», зараз – солісти філармоній та професори вищих музичних шкіл у Китаї. **Замицький Сергій** – соліст Харківського національного театру опери та балету, лауреат І премій Міжнародних конкурсів вокалістів ім. А. Солов'яненка, «Алчевський-дебют»; ІІ премій – міжнародних конкурсів «Янтарний соловей» (Калінінград) та ім. А. Нежданової (Одеса). **Миколайко Катерина** – солістка Дніпропетровського театру опери та балету, викладач Дніпропетровської консерваторії, лауреат міжнародного конкурсу «Рогіззіто» (Харків).

Кудрявцев Володимир – соліст Харківського театру музичної комедії, лауреат I премії міжнародного конкурсу «Рогіізито» (Харків). **Мішаріна Олеся, Золотаренко Олександр, Гаврись Євген, Крижненко Сергій, Улибін Костянтин** – солісти Харківського національного театру опери та балету, лауреати національних конкурсів. **Черноштан Марина, Пересада Юлія** та **Севагін Дмитро** працюють солістами Харківської обласної філармонії, лауреати міжнародних конкурсів імені Г. В. Свірідова (Курськ), ім. Ф. І. Шаляпіна (Ялта), «Алчевський-дебют» (Харків). **Кривченкова Ганна** – стажист Болонської музичної академії (Італія), лауреат міжнародного конкурсу «Алчевський дебют» (Харків). **Бондаренко Павло** – соліст Капелли ім. Глінки (Санкт-Петербург), дипломант національного конкурсу ім. С. Прокоф'єва. **Сініков Віталій** – соліст Одеського театру музичної комедії, лауреат фестивалю театральної музики. **Северін Володимир** – доцент кафедри сольного співу Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського.

Курс «Історія вокального мистецтва» для студентів III курсу, розроблений Л. Г. Цуркан, прослухало біля 450 чоловік. Її програму до курсу лекцій «Вокальне мистецтво України» для музичних вузів України опубліковано методичним кабінетом Міністерства культури України. Серед 30 публікацій Л. Г. Цуркан – 10 методичних праць вийшло під грифом Міністерства культури СРСР та Міністерства культури України.

Таким чином, багатий досвід виконавської творчості оперної співачки Л. Г. Цуркан знайшов яскраве втілення у педагогічній діяльності. Кому пощастило потрапити до її класу, той поринав у **атмосферу творчої праці**. Кожен урок є подією, зіткненням з музикою, причетністю до таємничого, складного, делікатного мистецтва постановки голосу. З перших кроків студенти починають розуміти, що оволодіння вокально-технічною та музично-художньою майстерністю – це наполегливий, усвідомлений, самокритичний труд. Головний метод професора, за словами Людмили Георгіївни, – *«це органіка у всьому!»*. Її результатом стає комплексне виховання творчої особистості студента. Звичайно, велика увага у навчанні приділяється **технології** співу. І в своєму класі, і на кафедрі сольного співу Харківського університету мистецтв на обговореннях іспитів вона пропагує 6 основних уста-

нов: косто-абдомінальне дихання; висока позиція звучання; змішана робота грудного та головного резонаторів з більшою участю кожного з них для звуків різної висоти і залежно від завдань твору; вільне положення гортані; розкріпачені м'язи надставної труби; м'яка атака звуку (водночас з умінням користуватися іншими видами атаки).

Проблему **співочого дихання** професор вирішує мудро, чуйно користуючись досвідом авторитетних вітчизняних та зарубіжних педагогів, матеріалами вокальних симпозіумів, конференцій України та СНГ. «Опертий звук» у вокальній педагогіці визначається як енергійний зібраний, що заповнює великі зали і аудиторії, лине через оркестрове звучання. Професор націлює на уявлення, що опертий звук – результат гармонійної, узгодженої праці усіх складових частин голосового апарату.

Технічну частину уроку Людмила Георгіївна проводить натхненно і від студентів вимагає *творчої активності* всього організму. Вправи на початковому етапі нескладні, поступово охоплюють усі види техніки: різні інтервали; мелодичні, хроматичні гами; малі та великі арпеджіо на *legato* та *staccato*, поєднуючи вправи. У кожній вправі бажано відчувати кульмінацію, природне посилення звуку до неї. Багато уваги приділяється відчуттю тональності вправ, чистоті інтонації, елементам динаміки, тембральному забарвленню.

Продовженням вправ є різноманітні вокалізи, на матеріалі яких студенти розвивають вокально-технічні та музично-виразові навички, згідно індивідуальності студента і завдань на кожному етапі їх навчання. Серед таких вокалізів – твори Лютгена, Зейдлера, Панючки, Маркесі, Конконе, Ваккаї; Вілінської, Крюкова, Ракова, Соколовського, Глінки, Варламова.

Велика увага приділяється використуванню резонаторів, в першу чергу – головного, коли з'являвся яскравий, близький і круглий звук. Педагог вимагає використувати низьке затримане дихання, «проливати» з відчуттям «високої позиції» звуку. Багато вправ скеровані на розвиток однорідної артикуляції і чіткої, легкої дикції. Психологічний аспект є також дуже важливим у педагогічній діяльності Людмили Георгіївни, яка є **особистістю** широкого кругозору, високого інтелекту.

При складанні репертуару для кожного студента урахуюються вокальні, музичні, виконавські можливості; необхідність розвитку тих

чи інших сторін таланту, аналітичних здібностей, інтелекту. Різноманітний репертуар, який педагог підбирає з великим художнім смаком, охоплює всі жанри вокальної музики (української, російської, зарубіжної, сучасної). Поступове ускладнення від старовинних арій Каччині, Перголезі, Скарлатті, барокових зразків Й. С. Баха і Г. Ф. Генделя, які є прекрасним матеріалом для вокаліста-початківця, до Й. Гайдна, В. А. Моцарта та шедеврів музичного романтизму (опери Верді, Белліні, Доніцетті, Россіні, Пуччіні). Окрему увагу професор приділяє вивченню стильової системи російської класики ХІХ–ХХ століть (творів Глінки, Чайковського, Рахманінова, Метнера, Танєєва, Прокоф'єва, Шостаковича, Свірідова).

Робота над музичним твором починається з його аналізу: визначення жанру, характеру музики, форми, тонального плану, метроритмічної структури. Йде процес засвоєння теоретичних навичок через вокально-інтонаційний процес: вивчається мелодійний рух вокальної партії, встановлюються кульмінації, цезури для дихання. Професор роз'яснює, що дихання – засіб художньої виразності, тому воно змінюється залежно від стилістики твору: у світлих, радісних, швидких творах дихання – більш легке, затримання повітря менш активне; у творах драматичного характеру воно – більш глибинне і затримане. Пауза – теж засіб художньої виразності, а не тільки розділовий знак у музиці.

Щороку на фестивалях «Харківські асамблеї» проходять великі концерти класу професора Л. Цуркан: два з них ювілейні (2007, 2012 рр.) і тематичні, що присвячені Й. Гайдну, В. А. Моцарту, Ф. Лісту, Д. Шостаковичу, М. Лисенку. У Великій залі Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського проходили концерти асистентів-стажистів М. Мовчан, О. Мішаріної, Ю. Піскун, М. Черноштан, Д. Севагіна.

Висновки. 1) Можна стверджувати, що Людмила Георгіївна як послідовниця методу професора, народної артистки України О. М. Благовидової поєднала фундаментальні принципи російської, української та італійської шкіл. Вона багато працює над прийомами прикриття голосу, що потребує чуття міри. Перш за все, слід стежити за *єдиною співочою лінією* на протязі всього діапазону голосу, вважає Людмила Георгіївна. Вона вчить студентів високій культурі звуку;

чіткій виразній природній промові приголосних; однорідному звучанню голосних.

2) Від уроку до уроку педагог розвиває у молодого співака-виконавця творчу фантазію, емоційну пам'ять, самостійність творчого пошуку. Вона націлює студентів на правдиве, щире виконання. Людмила Георгіївна закликає своїх вихованців постійно розширювати власний кругозір, цікавитися усім новим у музикальному, культурному житті Харкова та всієї країни; постійно відвідувати художні музеї; поповнювати літературні знання; прагнути оволодіти іноземними мовами, фортепіано, теоретичними дисциплінами, щоб стати високопрофесійним співаком і культурною людиною.

3) У класі сольного співу Л. Г. Цуркан співаки осягають стильові принципи творчості зарубіжних, українських та російських композиторів для відтворення у власній інтерпретації їх психологічної глибини. Систему її творчих принципів та підходів, що проаналізовано вище, можна почути в «живому тексті» вокального мистецтва на сценах Харківського національного театру опери та балету ім. М. Лисенка, обласної філармонії та Харківського театру музичної комедії (солісти Ж. Німенська, С. Крижненко, О. Золотаренко, О. Мішаріна, К. Улибін; Ю. Пересада, М. Черноштан, Д. Севагін; В. Кудрявцев).

4) Професор Л. Г. Цуркан постійно виступає з методичними доповідями, проводить майстер-класи на всесоюзних та всеукраїнських вокальних конференціях, у консерваторіях, музичних училищах, одержуючи хвалебні відгуки. Назвемо основні з них: Санкт-Петербург (1987), Москва (1991, 1997, 2002), Львів (1988, 2002), Самара (1997), Астрахань (2003), Одеса (2001, 2003, 2004, 2010), Калінінград (2004, 2006, 2010), Київ (2001, 2004), Курськ (2011). Її запрошували до журі міжнародних конкурсів: зокрема, ім. Глінки (Самара 1997, Астрахань 2003); ім. С. Рахманінова (Москва, 1997); ім. Зари Долуханової «Янтарний соловей» (Калінінград 2004, 2006, 2010); ім. А. Солов'яненка (Донецьк 2004, 2006, 2010); міжнародного конкурсу «Роїззіто» (Харків, 2006), «Алчевський-дебют» (Харків 2005, 2007, 2009, 2011); ім. Г. Свірідова (Курськ, 2011).

Творчість і життя професора Людмили Георгіївни Цуркан – це наполеглива, натхненна праця, постійний пошук шляхів вдосконалення, це приклад для майбутніх виконавців і педагогів. Завершуючи статтю

про Майстра, наведемо поетичні рядки Олександра Блока, що прекрасно відповідають її образу як Співачки та Людини:

*«...Мира восторг беспредельный
сердцу невучему дан...».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Цуркан Л. Г. Вірність традиціям / Л. Г. Цуркан // *Pro Domo mea : до 90-річчя ХДУМ*. — Харків, 2007. — С. 56–76.
2. Цуркан Л. Г. Заветы Учителя и Друга (к юбилею О. Н. Благовидовой) / Л. Г. Цуркан // *Муниципальный вестник Одесской национальной музыкальной академии*. — 2012. — № 23–24. — С. 54–55.
3. Цуркан Л. Г. Кафедра сольного співу (Славетна кафедра *bel canto* виховує нові таланти) / Л. Г. Цуркан // *Зоряний час університету мистецтв : нариси до 95-річчя ХНУМ ім. І. П. Котляревського*. — Харків : Вид-во ТОВ «С.А.М.», 2012. — С. 40–53.

Чиженко М. Універсализм личности Л. Г. Цуркан. В статье рассмотрены творческие принципы и подходы к воспитанию молодых вокалистов профессора Л. Г. Цуркан, которая создала собственную школу вокальной педагогики и исполнительства, известную в Украине и за её пределами.

Ключевые слова: вокальная школа, педагогика вокала, репертуар, технологические основы пения.

Чиженко М. Універсализм особистості Л. Г. Цуркан. У статті розглянуто творчі принципи та підходи до виховання молодих вокалістів Л. Г. Цуркан, яка створила власну школу вокальної педагогіки та виконавства, що відома в Україні та за її межами.

Ключові слова: вокальна школа, педагогіка вокалу, репертуар, технологічні засади співу.

Chyzenko M. Universalism personality L. G. Tsurkan. In the article its the creative principles and approaches to educating young vocalists L. H. Tsurkan, who created his own school in vocal pedagogy and performance.

Key words: vocal school, teaching vocal, repertoire, technological principles of singing.